

Hur kan föräldraförsäkringen reformeras?

JONAS VLACHOS

För inte så länge sedan sågs föräldraförsäkringen som kronan på det svenska jämställdhetsverket. Ingen välfärdsreform hade påverkat kvinnans situation mer positivt. Kvinnor i andra länder avundades, eller borde i varje fall avundas, föräldrapengen som gjorde det möjligt att kombinera barn med yrkesliv. Nu låter det annorlunda.

I offentliga utredningar, bland politiker, debattörer och experter framställs föräldraförsäkringens konstruktion som ett av de främsta hindren mot

en jämställd arbetsmarknad. Den som anställer en blivande flerbarnsförälder kan stå inför en situation där personen är hemma i årtal men har rätten att när som helst komma tillbaka till sitt arbete. Eftersom kvinnor tar ut större delen av föräldraledigheten är det dyrt och riskabelt för arbetsgivarna att satsa på kvinnor. Lösningen som ofta presenteras är att dela föräldraförsäkringen lika mellan mamman och pappan. Föga förvånande är denna lösning impopulär bland föräldrarna som givetvis anser sig veta bäst hur ledigheten i just deras familj ska fördelas.

Att dela föräldraförsäkringen lika mellan föräldrarna skulle säkert stärka kvinnors position på arbetsmarknaden. Mycket tyder emellertid på att detta inte är den enda effekt en sådan reform skulle

INLÄGG

Jonas Vlachos är forskare vid Industriens Utredningsinstitut (IUI) och redaktör för *Ekonomisk Debatt*.
jonas.vlachos@iui.se

⁴ Se Höglin och Lindström (2001) för en analys.

föra med sig. En annan trolig konsekvens är att barnen skulle sättas på dagis betydligt tidigare än idag. En utvärdering av den direkta effekten av den första pappamånaden visar nämligen att den samlade ledigheten sjönk efter att den införts (Ekberg mfl 2004).

Undersökningen visar övertygande att pappornas ledighet ökade på grund pappamånadens införande. Ökningen följde tre tydliga mönster. Dels tenderade papporna att ta ut fler dagar under sommarmånaderna och julhelger, dels ökade uttaget under barnets andra levnadsår. Slutligen skedde en kraftig ökning strax innan barnet fyllde åtta år. Eftersom föräldraledigheten är mycket flexibel och kan tas ut tills dess att barnet fyller åtta år är detta kanske inte så förvånande. Givet flexibiliteten är det desto mer förvånande att föräldrarna efter pappamånadens införande i snitt minskade den totala ledigheten med fem dagar.

Även om inte erfarenheterna av pappamånaden automatiskt kan överföras en situation där hela ledigheten delas fullt ut, visar resultaten att det inte alltid är så enkelt att med politiska medel styra människors beteende. Dessutom finns det flera motstridiga målsättningar med föräldraförsäkringen. Den ska ge föräldrarna en trygg möjlighet att både skaffa barn och att jobba, barnen ska inte behöva sättas på dagis för tidigt, den ska bidra till jämställdhet mellan könen och jämlikhet mellan samhällsklasserna. Målkonflikterna är uppenbara och måste erkännas. Föräldrarnas trygghet innebär risker och kostnader för arbetsgivarna som ökar med ledighetens längd. För jämställdhetens skull kanske ledigheten bör delas lika mellan föräldrarna, men detta kan vara väldigt besvärligt för många familjer, inte minst de med låga inkomster.

Hur kan då föräldraförsäkringen utformas? Ett sätt att minska spänningen

mellan de olika målsättningarna är att separera rätten till ledighet från rätten till ekonomisk ersättning. Denna lösning skulle innebära en kompromiss mellan dagens system och en fullständig individualisering av föräldraförsäkringen. Förslaget innebär att rätten till föräldraledighet delas lika mellan föräldrarna. Den ekonomiska ersättningen skulle emellertid kunna skrivas över på någon annan person. Denna person kan vara barnets andra förälder, en mor- eller farförälder, en pensionerad granne eller varför inte en professionell barnskötare. Om den totala föräldraledigheten är fjorton månader får med andra ord var och en av föräldrarna rätt till sju månaders ledighet. Väljer exempelvis den ena föräldern att vara ledig med ersättning under sex månader och den andre under fem har de totalt tre månaders ekonomisk ersättning att skriva över på någon annan. Detaljerna kring nivån på den överskrivna ersättningen är lämpligen något den sittande föräldraförsäkringsutredningen kan analysera.

Att separera ledigheten från den ekonomiska ersättningen skulle kombinera det bästa med dagens system med ett system där föräldraförsäkringen delas rakt av. Det nuvarande systemet innebär att föräldrar med trygg fast anställning lägger över stora delar av kostnaderna för sin föräldraledighet på andra. Arbetsgivaren får stå för en inte obetydande anställningsrisk, men det högsta priset betalar alla de – främst kvinnor – som har problem att överhuvudtaget ta sig in på arbetsmarknaden på grund av den risk de innebär för arbetsgivarna. Att dela rätten till ledighet minskar arbetsgivarens åtagande och därmed dessa problem.

Samtidigt är flexibiliteten i dagens system en stor tillgång då det i många familjer av olika anledningar både är svårt och kostsamt för föräldrarna att dela lika på ledigheten. Denna flexibilitet

behålls till stor del med den föreslagna reformen. Vill den ena föräldern vara hemma länge ges föräldrarna en ekonomisk möjlighet att fördela ledigheten på det sätt som passar dem. I de fall då det inte passar för någon av föräldrarna att vara hemma under lång tid med sina barn skapar reformen en möjlighet till alternativa lösningar.

Sedan föräldraförsäkringen en gång infördes har arbetsmarknaden förändrats. Andelen personer som inte har fast anställning utan i stället arbetar som timanställda, projektanställda eller som frilansare har ökat markant. För dessa personer, som redan i dagsläget saknar den trygghet föräldraförsäkringen är till för att bevara, skulle förslaget inte innebära några nackdelar. Tvärtom är det rimligt att tro att deras ställning på arbetsmarknaden skulle stärkas. Där dagens föräldraförsäkring enbart fokuserar på de fast anställdas rättigheter, skulle en reform kunna mildra de negativa konsekvenser försäkringen för med sig för andra grupper.

Även näringslivets struktur har förändrats under de senaste trettio åren. En större andel av företagen är små och förändringstrycket är väsentligt högre. Sammantaget innebär detta att företagens kostnader för föräldraledigheten har ökat. Kostnaderna är emellertid inte lika för alla branscher. Liksom att det idag finns företag som erbjuder extra föräldrapeng, kommer troligen vissa företag att konkurrera om personal med

generösa ledighetsvillkor. Fördelen är att företaget kan anpassa dessa villkor efter sin egen situation.

När människor har olika önskemål om hur de vill ordna sina liv krävs det att trygghetssystemen är flexibla. Erfarenheterna från pappamånadens införande visar att risken för oväntade och oönskade reaktioner på reformer som går emot människors egna prioriteringar annars är stora. Samtidigt får inte kostnaderna för de val som görs läggas över på dem som väljer annorlunda.

Genom att separera rätten till ledighet från den ekonomiska ersättningen reformeras föräldraförsäkringen på ett sätt som ger både frihet och ansvar till föräldrarna. Förlorarna är de, nästan uteslutande kvinnor, som är fast anställda och vill ta ut nästan hela föräldraledigheten själva. Samtidigt är det dessa som mest gynnas av dagens system och det är troligtvis svårt att överhuvudtaget ändra föräldraförsäkringen utan negativa konsekvenser för denna grupp. Den här föreslagna förändringen ger en flexibilitet som tillgodoser barnens, föräldrarnas och samhällets intressen bättre än många andra förslag som hittills förts fram i debatten.

REFERENSER

Ekberg, J, R Eriksson och G Friebl (2004), "Sharing Responsibility? Short-and Long-term Effects of Sweden's 'Daddy-Month'", SOFI Working Paper 2004:3.